VII. TTK
286

GÖKBİLGİN, TAYYİB (İstanbul) : 1919'*da Anadolu'da Yabancı İşgal ve Tahriklerinin Doğurduğu Problemler*

Mondros Mütarekesini izleyen aylardan itibaren 1919 Türkiye'sinde Kuvayı Milliyeye karşı birleşen iç ve dış kuvvetle artık Anadolu'ya inhisar eden bir Türkiye, müspet ve menfî cereyanların hayır ve şer kuvvetlerinin gizli veya açık mücadele sahnesi oldu. Bu mücadele bir yandan Kuvayı Milliyeyi baltalama teşebbüsleri, bu ruhu öldürmek, söndürmek çabaları şeklinde tezahür ederken diğer yandan dış propaganda ve tahriklerin, Anadolu üzerindeki emperyalist ve sömürge emellerinin hız aldığı bir nitelik kazanıyordu.

Bu menfi cereyanların ve gayretlerin yoğunlaştığı, bütün ihtirasların uyandığı bu devrede, bu konunun çeşitli yönleri ve safhaları bulunduğu gibi buna katılan unsurların ve kuvvetlerin çokluğu da dikkati çekmektedir. Biz bu bildirimizde meselenin ancak belirli birkaç görünüşüne temas edeceğiz. Bir kısım resmî belgelerin ışığı altında bunları açıklamaya çalışacağız.

Önce, millî vicdanı sızlatan hıyanet şebekesinin nasıl düşündüğü ve nasıl faaliyet gösterdiği hakkında bir iki vesika zikredeceğim:

İzmir'in işgali sırasında ve onu takip eden devrede Kuvayı Milliye ruhunu öldürmek isteyen unsurların ne derecede hâkim bulundukları ve pasif davranışları ile ne büyük kayıplara sebep oldukları iyice malumdur. İşte bunlardan biri, İzmir Valisinin "gayet mahremdir" kaydiyle sadarete 1 eylül 1335 tarihiyle gönderdiği tahrirattan şu nakledeceğim kısımlar ibret vericidir. Devrin İzmir Valisi diyor ki :

"Bir zamandan beri Kuvayı Milliye namı altında devam eden harekâtın binai siyasetimizi ne derecelerde rahnedar eylemiş olduğunu arza lüzum göremem ... Bu gibi münferit ve nâmeşru kuvvetlerin dağılması için hükümeti merkeziyenin son günlerdeki ciddî teşebbüsatı iyice tesir husule getirir gibi olmuş ise de elân kat'î bir neticeye rapt ve isal edilememiş olması, işgal bölgelerini tayin ve tarafsız bu bölgelerin tesisi ve müsademelerin men'i vazifesiyle görevlendirilmiş General Milne'in riyaseti altında gelmiş olan İngiliz askerî heyetinin buralarda bulunduğu şu sırada, bu kuvvetlerin (Kuvayi Milliye) yine alabildiğine azgınlık göstermeğe başlaması İngilizleri bunlara karşı tekrar şikâyet mevkiine getireceği muhakkaktır. Bendeniz anbean hal ve vaziyetin bu noktadan nezaket ve vehamet peyda ettiğine kailim. Bu

sebeple Kuvayı Milliyeden fayda bekleyenlerin biraz da hal ve mevkii siyasetimizi teemmül ederek hiç değilse İngilizlere karşı nâhoş bir durum yaratılmasını menetmek esbabını istikmale çalışmaları iktiza eder". ... Bunu dedikten sonra kendisinin iyi niyetinden bahseden Vali, sonunda, "işin daha ziyade kesbi vehamet ederek lehimizde hasıl olmağa başlayan temayülâtı mesnedii ihlâle mahal bırakılmamak için tedâbiri müessire ve şedide ittihazı vücubu tabiîsini ..." arzeder. Esasen devrin hükümet başkanı da böyle düşünmekte ve tedabiri müessire ve şedide almaya çalışmaktadır... İşte 3 ağustosta Vükelâ Meclisine kabul ettirdiği bir kararda "Kuvayı Milliye namına hareket eden birtakım eşhası müsellehanın... umur ve muamelâtı devlete müdahaleye tasaddi eyledikleri iş'arı mahallîden anlaşıldığından hemen tahkikatı lâzime icrasıyle gereğinin yapılması lüzumunun Harbiye Nezaretine ve Dahiliye Nezaretine" bildirilmesini sağlamıştı.

Ancak, hükümet ve kabine üyeleri içinde bu menfi tutumu tasvip etmeyenlere zaman zaman rastlandığını da kaydetmek gerekir. Meselâ, temmuz sonlarında Harbiye Nazırının sadarete gönderdiği bir yazıda, İkinci Ordu Müfettişliğinden alınan bir şifre sureti ile buna verilen cevabın ilişikte sunulduğu bildirildikten sonra, şu gerçek durum açıklanmaktadır: "Unsuru İslâmı hicrete mecbur, katil ve ifnâ suretiyle Yunanlılar maksat ve gayelerine gittikçe yaklaşmaktadırlar ... hâdisat karşısında ... itilâf düveli müftihasının seyirci kalarak bizi Yunanlılarla karşı karşıya bırakmaları ahalinin mukabele ve müdafaaya devam etmelerini teşvik ve tergip etmektedir. Bütün İtilâf hükûmetlerine şümulünden dolayı gayrı kabili tatbik olmasından sarfınazar büyük müşkilâtı siyasiyeyi intaç edeceğinden ciheti askeriyenin tamim etmediği ve fakat Dahiliye Nezaretinin istical ederek derhal tamim ve etrafa neşrettiği Meclisi Vükelâ mukarreratı ve Kuvayı Milliyenin dağıtılması ve kanunen celbi iktiza eden efrat da dahil olmak üzere bütün efradın ademi icabetini mübeyyin Dahiliye Nezaretinin tamimi gibi yekdiğerine tamamen zıt emirlerle mülkî ve askerî memurların mülkiye ve askeriyeye karşı ademi itimadına sebebiyet vermiştir. Sulh ve asayişi temin etmek bahanesiyle başlanmış olan bu işgalin ihdas ettiği müessif vekayi daha elim neticeler doğuracak mahiyettedir. Binaenaleyh hukuku ahalinin hayatı tahtı tekeffüle alınarak bunun önüne geçilmez ise akibetin hem ahalii Müslime ve hem hükûmet ve memleket için gayrı kabili telâfi zararlar tevlit edeceği şüphesizdir...

Muntazam bir ordu karşısında kurunu vustâ vasıtaları ile mukabelede bulunan ve binnetice fazlaca Türk ve Müslüman kanının akıtılmasına ve memleketin her tarafında heyecan ve galeyanın husulüne sebebiyet veren bu hâle nihayet vermek için müspet ve müsmir teşebbüslerde bulunulması ..."

Konumuzla ilgili ikinci olayı, genel görünüşe bir örnek niteliğinde, Güneydoğu Anadolu ve Elcezire'de dış kuvvetlerin propaganda, tahrik ve tecavüzleri olarak ele alacağız.

1919 senesi başından itibaren Van, Bitlis, Diyarbekir ve Musul vilâyetlerindeki İngiliz mümessil-i siyasîleri faaliyete geçmiş, bu vilâyetlerdeki Kürt aşiretleri üzerinde, Türkiye'nin bütünlüğü aleyhinde tahrikler ve telkinlerde bulunmaya başlamışlardı. 18 haziranda Meclisi Vükelâ'ya, bu yoldaki haberleri ihtiva eden telgrafları leffederek meseleyi hükümete intikal ettiren Dahiliye Nezareti, bölgede güvenlik ve asayişin korunması hakkında tedbirler ittihazını istemekte ve ayrıca "Kürdistan Tealî Cemiyeti"ne mensup birtakım zevat tarafından müstakil Kürdistan teşkili sadedinde başkaca istihbar kılınan teşebbüsleri de bildiriyordu. Buna göre, doğu vilâyetlerindeki İngiliz siyasî temsilcileri o bölgede yaşayan dinî ve millî asabiyetleri ile tanınan Kürt aşiret beylerini kâh külliyetli para itası ve kâh cebir ve şiddet göstermek suretiyle elde etmeğe ve Türk hükümetinden ayırmaya çalışmakta, bu halin ise birtakım aşiretler üzerinde fevkalâde heyecana sebebiyet vermesiyle köylerde telkinlerde bulunmak için dolaşan İngiliz siyasî temsilcisinin katledildiği anlaşılıyordu. Bu konuda özel bir komisyon da kurulmuştu ki, onların bazı tavsiyeleri ile birlikte mesele Meclisi Vükelâda görüşüldü, fakat bahis konusu bölgeye tavsiye edildiği gibi külliyetli asker sevkine imkân olmadığı gibi nakden mühim fedakârlıkta bulunmaya da hazinenin durumu gayrı müsait görülmüş, ancak jandarma kadrolarının ihtiyaca göre genişletilmesi, aşiret reislerini Türk hükümetine ısındıracak tedbirlere baş vurulması uygun bulunmuştu. Zaten onlar arasında da vatanın bütünlüğüne bağlı ve sadık olanlar mevcuttu. Meselâ, Şırnak Reisi Abdurrahman Ağa, Kürt Kulübü gibi bir teşkilâta lüzum olmadığını açıkça bildiriyordu ki, kendisinin münasip bir rütbe ile taltifi de bu arada kararlaştırılmıştı. Diğer bir tedbir olarak da harp senelerinde görülen lüzum üzerine Ankara ve Konya vilâyetlerine iskân edilmiş Kürt ahalinin memleketlerine iadesi düşünüldü.

İngilizler bu katil hadisesini istismar ederler, öldürülen İmadiye

siyasî mümessilinin katillerini bulmak üzere tedip harekâtına girişir ve bir müfreze gönderirlerse de Van Valisinin 28 temmuz tarihli iş'arından anlaşıldığına göre bu müfreze inhizama uğrar, Şeyh Mehmet de İngilizleri Süleymaniye hududundan def'e muvaffak olur. Ayrıca Harbiye Nazırı da bu müdahale ve tecavüz hakkında uzun boylu bilgi vermiş, Zalis'ten İmadiye'ye asker sevk ettikleri sırada üç İngiliz tayyaresinin Cizre kazasının bir köyünü bombalayarak önemli telefata sebebiyet verdiklerini, aşiretlerle müsademeye mecbur kaldıklarını ve saireyi anlatmıştı. Ancak öyle görünüyor ki, hükümet Kürt aşiretlerinin bu mukabelesini de İngilizlerin mütarekenin yedinci maddesinden istifadelerine vesile vermeğe yarayacağı, başımıza büyük belâlar getireceği kanısında idi, onlara karşı hareketi bile bir aralık düşünmüştü. Buna karşılık yukarıda zikrettiğimiz Şırnak reisinden başka Musul'da Resülayn bölgesindeki aşiretlere Ahmet Sultan, Ali Sultan ve diğerleri hükümete bağlılık ve temamiyeti mülekiyeye inanç telgrafları gönderiyorlardı. Bu uzun telgrafın şu ibaresi çok dikkate değer :

"... İnsanlık dünyasına bir refah ve saadet devri vadeden aht ve hak-ı medeniyetperverîden bu kitlei muazzamai İslâmiyenin dahi kendi azamet, şan ve iclâliyle münasip hissei medeniyesi ifraz ve temin edileceği ümit olunmuş iken bilâkis birçok taahhütsanı milliyemizin evvelemirde Urfa'nın ve sonra da kısmı ekser Elcezire'nin ve bugünlerde de İzmir'in ferdâi tarih-i mütarekede bilâ sebep işgal ve istilâsı ... Yunanlıların metalibi mecnunânesi ... cümlemizi amîkan müteessir ve müteheyyiç etmiş ... ağlatmış, inletmiştir ..."

İngilizlerin sadece Kürt aşiretlerini kışkırtmakla kalmayıp bütün Türkiyeyi bir esaret ve zillet içine düşürmek istedikleri, XV. Kolordu Kumandanının 27 temmuzda İzmir'deki İngiliz temsilcisi ile yaptığı bir konuşma muhteviyatını Harbiye Nezaretine ve Hükümete aksettirdiği raporunda açıkça görülmektedir. Vesika aynen şöyledir :

"... Mumaileyhin (yani İngiliz temsilcisi), Meclisi âyanın (Amerikan senatosu) ademi muvafakati hasebiyle Amerika'nın Türkiye'ye Gürcistan, Azerbaycan ve Ermeni hükümetleri mandasını kabul edemeyeceğini ve halbuki İngilizlerin âlemi İslâmın idaresinde tecrübe ve maharet sahibi olduklarını beyan ve "manda"nın mahiyeti hakkında vaki olân istifsare cevaben Mısır ve Hindistan'ı misal olarak irae ve bazı izahat ita ettiği ve vaziyeti siyasiyeden kendisine malûmat verilmediği cihetle, manda'nın hükümetçe tarzı telâkkisini bilmemekle

beraber muntazam bir tarihe ve esaret kabul etmez bir seciyei ahlâkiyeye malik bir milleti kendi elimizle zincirbend-i esaret etmemek için basiretkârane davranılması lüzumu dermeyan olunmuştur".

Konumuzla ilgili olarak üçüncü ve sonuncu örneği de Antalya ve Konya bölgesinin durumundan, buradaki İtalyan emellerinden ve teşebbüslerinden alacağız. Şöyle ki :

Antalya'da bulunan İtalyan siyasî temsilcisi haziran başlarında yanında askerî bir müşavir ve bir tercüman ile Antalya'dan Burdur yoluyle Konya'ya gider, Antalya - Burdur - Bolvadin'e yapılacak şimendifer güzergâhını tetkik ettiğini söyler, Belediye reisi ile temaslarında vesaiti nakliye ihtiyacı ve şimendifer inşa edilinceye kadar Antalya - Burdur - Bolvadin yolunda otobüs işlettirilmesi ve yardım lüzumundan bahseder.

Bundan önce de aynı heyet Marinno adında emekli bir İtalyan generali ile birlikte İzmir'den Burdur yoluyle Antalya'ya ve oradan Elmalı ve Fenike'ye gitmiştir, orman ve maden keşfinde bulunduklarını söylerler, yollarda daha bazı İtalyan subayları ile incelemede bulunurlar. Yine Elmalı ve Fenike cihetinde Palermo Sanayi Mektebi Müdürü, bir heyet halinde arkeolojik eserler aramıştır. Hulâsa İtalyanların biri gelip diğeri gidiyor ve işgal hazırlıkları yapılıyor. Bu bilgiyi veren 12' nci Fırka Ahzüasker Reisi İsmail imzalı rapor şöyle devam etmektedir:

Wilson prensiplerine rağmen İtalyanların Antalya sahillerini ve hinterlandını nüfuz ve himaye bölgeleri gibi telâkki ettikleri anlaşılmaktadır. Antalya'da bir darüttedavi (dispanser) açmışlardır. Meccânen muayene ve ilâç verdikleri şayidir, iktisadiyatı kâmilen ellerine almışlardır. Elmalı ve Burdur'a da doktor ve ilâç göndermek tasavvurları vardır, İslâm eşrafını celbe çalışıyorlar, zayıf noktaları biliyorlar, fikren değilse de ihtiyaç bakımından muhit her şeye müsaittir. Ahali-i İslâmiyenin kesret ve kesafeti nüfusiyelerini teyide kâfi rüştleri yoktur. Bilhassa Malta, Girit, Dimyat ve diğer mahallerden gelen mozaik Antalya ahalisi ve aşiretlerinde vicdanı umumî ve hakkı tâbiiyet tebellür etmemiştir. İtalyan ajanlarının suhuletle ahalide galatı rüyet ve muhakeme uyandırmaları memuldür. Hafiyyen ahaliden oy varakası topladıkları şayidir. Mümessillerin tercümanları yerli Hıristiyanlardır. Bunlara muhtaç rüesây-ı hükümetin hali calibi endişedir. Umuru hariciyede bulunmak aynı zamanda idareye vâkıf müntehip rüesây-ı hühümete ihtiyaç şedittir. Bu havalide vaziyete hâkim olacak vazifeleri

yüksekliğinde maalesef memurini mülkiye ve askeriye yoktur. İcrası icabı ehemmiyetle maruzdur". İkinci Ordu Müfettişi vekili imzasıyle 7 temmuz tarihinde Harbiye Nezaretine gönderilen bir yazıda da bu noktaya şöyle temas edilmekte idi :

"Müteaddit adalardan gelerek tavattun etmiş olan Antalya İslâmlarından bazı eşrafın evvelce İtalyanlara imza vererek davet ettikleri malumdur. Propaganda tesiriyle Burdur, Isparta ve havali-i mücavirede dahi hissiyatı umumîyenin ihlâline teşebbüs edilmiş ve büyük mikyasta muvaffak olmuşlardır. İtalyanlar zayıf noktaları ve ahvali mülkiye ve içtimaiyemizi pek iyi biliyorlar. Halk üzerinde nüfuzu olanları birer suretle celbetmektedirler, hatta Konya'da Çelebi hazretleriyle pek dostane düşüp kalkıyorlar. Bittabi Çelebi'ye nasbı nigâh eden ahalinin hissiyatı da İtalyanlara teveccüh ediyor. Avam halk ... imtiyaz neticesi eşraf tarafından idare edilmeğe alışmıştır. Eşraftan bazıları icabına mütemayildir ... Burdur'da İtalyanların sattırdıkları kumaşlardan bir parçası posta ile takdim kılındı. Antalya, Isparta, Burdur ve Konya havalisinde vazifei vekâlet talebi halinde İtalyanlara temayül ve merbutiyet alâmeti olarak iraesi varit bulunduğu ..."

Görülüyor ki, bu sıralarda İtalyanlar çok faal ve ümitlidirler, müteakip aylarda daha pek çok rapor bu gayretleri tespit ederek ilgililere duyurmakta, Antalya'da Rum gençlerini jandarma yaptıkları, bir İtalyan harp gemisinin birçok nakliye gemisi ile asker getirmek ve bunları Korkuteli kazası merkezi olan İstanos mevkiine göndermek istedikleri yolundaki haberleri bildirmekte idi. Kuvayı Milliyeyi ya doğrudan doğruya idare eden ya da müessir şekilde destekleyen millî ve askerî makamların, Salihli hadisesi gibi bir hıyanet vukuundan endişe duydukları anlaşılıyordu. Bilindiği gibi o sıralarda Salihli Kaymakamı, Müfettiş ve Belediye Reisi, Yunan kumandanını kazanın işgaline davet alçaklığını göstermişlerdi. Bununla beraber, Mustafa Sabri başkanlığındaki hükümet, İtalyanların Konya vilâyeti ve civarı havalisinde bulunmalarının İslâm ahaliye tecavüz şeklini almadığı gerekçesiyle bu hulûl-ü muslihaneyi hoş görüyor, Vükelâ Meclisinde "müdafaaya tasaddi ile mesele çıkarılmaması hususunu" kararlaştırıyordu. Zaten aynı zihniyeti taşıyanlardan biri olan ve o sırada Hürriyet ve İtilâf Fırkası Reisi bulunan âyandan Zeynelâbidin Efendi'nin de bundan bir müddet sonra Vahdettin'in yayınladığı beyanname münasebetiyle, Padişaha, Kuvayı Milliye namı altındaki hareketlere ve faaliyete Konya

vilâyeti ahalisinin kat'î şekilde katılmadığını söylediği ve teminat verdiği görülüyordu.

İşte 1919 Türkiye'sinde Kuvayı Milliyeye ve onun maşerî vicdana dayanan faaliyetlerine karşı birleşen iç ve dış menfi kuvvetlerin fikir ve hareketlerine dair birkaç vesikayı burada dile getirmiş bulunuyoruz. Bu hıyanet şebekesi Sıvas Kongresinden, hatta Heyeti Temsiliyenin Ankara'ya intikalinden sonra da devam etmiş ve memleketin başına yeni yeni gaileler açmaktan ve problemler yaratmaktan geri durmamıştır. Ancak millî vicdan, aklıselim bütün güçlükleri yenmesini ve hainâne emelleri suya düşürmesini bilmiştir.

KURAT, YULUĞ TEKİN : *Batılı Kaynakların Işığı Altında İzmir'in İşgali Sorunu* (15 *mayıs* 1919)

Birinci Dünya savaşını kazanmış dört büyük devletin kararı üzerine, İzmir'in Yunanistan tarafından işgali ile Türk Kurtuluş savaşının başladığı bilinen bir gerçektir. 1921 ve 1922 yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ordunun başlarını kendi devlet adamlarına gösteren batılı askerî gözlemciler, "Yunanlıların İzmir'e çıkartılmasının ne gibi sonuçlara yol açtığına" değinerek, bu teze daha ilk başta karşı koymakta haklı olduklarını hatırlatmışlardı. Gerek İngiliz Başkomutanı General Wilson, gerek Fransız meslektaşı General Foche, konuya yalnız askerî yönden eğilmiş, Yunan ordusunun İzmir ve yöresinde tek başına uzun süre tutunamayacağını söylemişlerdi[1]. Ancak İzmir sorunu yalnız askerî yönü içinde değil, politik yönleri ile de tartışılıyordu. Politikayı yapanlar sivil başbakanlar ve onların teknik yardımcıları dışişleri bakanları olduğuna göre, askerlere düşen görev yanlış veya doğru olsun, alınan kararların silâhlı kuvvetlerce uygulanmasına bağlı kalıyordu. Dolayısıyle 15 mayıs 1919'daki işgal hareketi, çok yönlü politik gelişmelerin ışığı altında incelenmelidir.

Birinci Dünya savaşının tarihe karışan üç imparatorluğu arasında, en ağır şartlar Osmanlı İmparatorluğu için hazırlanmıştı. Mondros bir mütareke değil, âdeta kayıtsız şartsız bir teslim antlaşması niteliğinde idi. Yurdu ordusundan yoksun bırakan ve gereğinde kendi em-

[1] C.E. Callwell, *Field M. Sir Henry Wilson, His Life and Diaries*, New York 1927, cilt 2, s. 190-1, 214-16.